

SALIH ZAJM, MUSZTAFÁ ZAJM ÉS TÁRSAIK TRAGIKUS KERESKEDŐÚTJA 1711-BEN – ADALÉKOK AZ OSMÁN BIRODALOM KERESKEDŐINEK MAGYARORSZÁGI TEVÉKENYSÉGÉHEZ¹

A 17. század utolsó harmadában zajló és az oszmánok kelet-közép-európai uralmát megroppantó, a magyar terminológiában visszafoglalónak² nevezett háborút az 1684-ben létrejött törökellenes nemzetközi szövetség, a Szent Liga³ államai – Habsburg Monarchia, Velence, Lengyelország – és az Oszmán Birodalom által 1699. január 26-án Karlócán külön-külön megkötött békék zárták le.⁴ Ugyanekkor az 1697-től szintén a szövetség tagjaként fellépő Oroszország csak fegyverszüneti szerződést kötött az oszmánokkal, a tényleges békekötésre 1700. július 3-án Konstantinápolyban került sor.⁵ A Habsburg-udvar és a Porta között létrejött húsz cikkelyből álló szerződés amellett, hogy rendelkezett a két birodalom által birtokolt területekről – köztük Erdély tartományának császári, illetve a Temesköz területének oszmán birtoklásáról –, a határterületek elkülönítéséről, a határ menti várak, erődítmények és települések helyzetéről, portyák tiltásáról, lázadók és elégedetlenkedők kezeléséről, hadifoglyok kicseréléséről, tizennegyedik cikkelyében szabályozta, és egyben biztosította a két állam kereskedői számára a szabad kereskedelmet:

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (*Temesvári Oszmán aga diplomáciai tevékenysége a 17–18. század fordulóján a Habsburg–oszmán határvidéken, 2016–2019*) támogatásával készült.

2 A háború elnevezése a német terminológiában: die große Türkenkrieg.

3 A Szent Liga mint törökellenes nemzetközi szövetség 1684. március 5-én XI. Ince pápa (1676–1689) védnöksége alatt I. Lipót német-római császár és magyar király (1657–1705), Sobieski János lengyel király (1673–1696) és Marcantonio Giustiniani velencei dózse (1683–1688) részvételével jött létre. Már 1684-ben megfogalmazódott Oroszország bevonásának szükségessége a szövetségi rendszerbe, amire ténylegesen 1697 januárjában került sor. A kérdésről lásd: R. *Várkonyi* 1987. 1622.; *Uzunçarşılı* 1988. 460.; *Zinkeisen* 1857. 139., 139/1. jegyzet; *Gebei* 1999. 1–6.; *Gebei* 2001.

4 A karlócai béketárgyalásokról lásd: *Aczady* 1899.; *Szita–Seevann* 1999. XXV–L.; *F. Molnár* 2002.; *F. Molnár* 2006.; *F. Molnár* 2013. A Habsburg–oszmán békeszerződést latinul lásd: *Katona* 1805, 106–125. A Katona-féle szöveg magyar fordítását lásd: MTSZ 1968, 690–700. A békeszerződés eredeti latin nyelvű tisztázatáról készített magyar fordítást lásd: *Szita–Seevann* 1999. 213–225. A béke oszmán–török nyelvű kiadását lásd: *Muabedat mecmuasi* 1297/1880. 92–102.; *Defterdar* 1995. 654–662.; *Silâhđar* 1962. 357–364. A velencei–oszmán békeszerződés egykorú eredeti latin nyelvű tisztázatáról készült magyar fordítást lásd: *Szita–Seevann* 1999. 239–243. Törökül lásd: *Defterdar* 1995. 667–672.; *Silâhđar* 1962. 365–370. A lengyel–oszmán békeszerződés eredeti latin nyelvű tisztázatáról készült magyar fordítást lásd: *Szita–Seevann* 1999. 229–235. Törökül lásd: *Defterdar* 1999. 662–667.; *Silâhđar* 1962. 371–375.

5 Az orosz–oszmán fegyverszüneti okmány egykorú hivatalos latin nyelvű másolatáról készült magyar fordítást lásd: *Szita–Seevann* 1999. 247–248. Az okmány orosz és német változatának helyeit közli *Gebei* 2001. 141. 16. jegyzet. A béke orosz nyelvű változatának magyar fordítását lásd: *Gebei* 2001. 150–154. Törökül lásd: *Defterdar* 1995. 692–698.

„A már régebben szentesített egyezmények alapján is legyen szabad a kereskedelmi tevékenység mindkét fél alattvalói számára ezen birodalmak minden országában és tartományában; hogy pedig mindkét fél részére hasznosan, ármánykodás és cselszövés nélkül menjen az végbe, a kiküldendő megbízottak között lévő kereskedelmi szakértők a mindkét részről lebonyolítandó évenkénti követjárások idején folytassanak erről tárgyalást, s amint azt a magas birodalom iránt barátságot tápláló más nemzetek esetében is be szokták tartani, ugyanúgy a császári felség bármelyik nemzetének alattvalói is örvendezzenek a kereskedelem biztonságának és hasznának, a szokásos kiváltságoknak a magas birodalom országaiban és élvezzék azokat.”⁶

A két állam közötti következő békekötésre 1718-ban Pozsarevácon ismét egy háborús konfliktus – az 1716–1718 között zajló Habsburg–oszmán háború – lezárásaképpen került sor,⁷ így bő másfél évtizedig elvileg biztosítva volt a szabad kereskedelem mindkét fél alattvalói számára. Jelen írásban röviden a két békekötés közötti időszakot vizsgálom, illetve annak kérdését, hogy sikerült-e jelen esetben az oszmán oldal kereskedői számára a békében meghatározott módon biztosítani a sértetlenséget a Habsburg Monarchia részét képező Magyar Királyság területén. A fent említett karlócai béke pontjainak betartását vagy betarthatóságát már röviddel megkötése után kérdésessé tette az, hogy bár a Monarchia és a Porta béke fenntartására szerződött, magyar földön 1703 és 1711 között a bécsi kormányzattal és annak törekvéseivel szemben szabadságharc zajlott. Ráadásul annak vezetője, II. Rákóczi Ferenc a kezdetektől potenciális támogatót látott az oszmánokban, és diplomáciai tapogatózásba kezdett irányukba.⁸ De hogyan viszonyultak ezekhez a körülményekhez a szultán fennhatósága alatt tevékenykedő kereskedők?

A szabadságharc okozta bizonytalan közjogi állapotok közepette nagyon szigorúan kellett (volna) szabályozni a kereskedelem feltételeit. A Monarchia és a Porta közötti békeszerződés sértetlenséget biztosított, de a háborús állapotok miatt a határ menti császári parancsnokok hatáskörébe utalták, hogy engedélyezik-e a kereskedőknek a határátlépést és kereskedést. Gyakorta hangsúlyozni kellett, hogy a császári útlevelek és/vagy oltalomlevelek csak a császári katonaság által birtokolt területeken volt érvényes.⁹ Kuruc–oszmán viszonylatban hivatalos, államközi megállapodásra nem került sor, de a határ menti pasák igyekeztek Rákóczi írásbeli ígéretére és engedélyére hivatkozni a kereskedők bántatlanságát illetően.¹⁰ Rákóczi 1706. május 10-i keltezésű levelében arról tájékoztatta Csakirdzsi Haszán belgrádi pasát¹¹, hogy a Porta

6 *Szita–Seemann* 1999. 220–221.

7 A témáról a legújabb magyar szakirodalomból lásd: *Papp* 2018. 5–19.; *Tóth F.* 2018. 20–34.; *F. Molnár* 2018.

8 A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciájáról lásd: *Benda* 1962.; *Bóka* 1982.; *Papp* 2004.; *Vatai* 2011.; *Tóth* 2019.

9 Vö. 1707-ben a magyar területre lépő muszlim kereskedőknek Johann Friedrich von Globitz szegedi generális oltalomlevelet adott, az azonban csak a császáriak fennhatósága alatt lévő területre volt érvényes. *Tóth H.* 2018. 98., 98. 71. jegyzet.

10 *Oszmán aga* 1996. 174–175.

11 Csakirdzsi Haszán 1705 elejétől 1707-ig belgrádi, 1707–1708 között szaloniki, 1708. október közepétől 1710 januárjáig temesvári, majd agribuzi pasa volt, majd 1711-ben ismét a belgrádi kormányzóságba

kereskedői Kecskemétig és Debrecenig szabadon kereskedhetnek.¹² Ám 1707 februárjában a Kecskemétről továbbmenni készülő muszlim kereskedőket hetekre feltartóztatták, azt követelték tőlük, hogy áruikat a városban értékesítsék, ráadásul szabott áron.¹³ De 1708 nyarán a biztonság hiánya miatt Karajilanoglu Ali temesvári pasa¹⁴ Rákóczi kérésére sem adott Magyarországra szóló útlevelet a kereskedőknek.¹⁵ A „megegyezőések” a Habsburg-kormányzattal szerződésben lévő oszmánok és az udvarral szembe helyezkedő kurucok között nyilván Bécs számára elfogadhatatlan volt. Mindezzel együtt forrásaink arról tanúskodnak, hogy az oszmán oldal kereskedői a nagyobb haszon reményében – kihasználva a hadi konjunktúra adta lehetőségeket – nem korlátozták tevékenységüket a császári fennhatóság alatt lévő területekre. Azaz vállalták a nagyobb kockázatot is, de ha bántódásuk esett vagy kár érte őket, annak rendezése a határ menti oszmán–kuruc–Habsburg tisztviselők feladatait növelte, de akár komolyabb diplomáciai konfliktusokat is generáltak.

A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai között számos olyan, az oszmán előjáróktól érkezett levél található, amelyekben a kereskedőket ért károk megtérítéséről, a nekik járó pénzek kifizetéséről esik szó. Csakirdzsi Haszán belgrádi pasa valamikor 1705–1706 körül írt levelében arról tett panaszt Rákóczinak, hogy Halil és Musztafa belgrádi kereskedők, akik abaposztót és rizst szállítottak a kurucok táborába, a császáriak Debrecenbe történő benyomulása¹⁶ után nem kapták meg a pénzüket, ráadásul Károlyi Sándor és Eszterházy Antal¹⁷ hajdúi kirabolták őket.¹⁸ Ugyancsak Haszán pasa tett panaszt arról, hogy egy Ahmed bese nevű janicsárt, miután kereskedőként az áruját Magyarországon eladta, besorozták magyar zászló alá katonának. Kérte Rákóczitól Ahmed bese megkeresését és visszaküldését Belgrádba a

került. *Fekete* 1993. 437. 12. jegyzet. A pasa temesvári kinevezésére lásd még: *Oszmán aga* 1996. 147–148., 206.

12 Kecskemétig és Debrecenig nyitva az út a kereskedőknek. II. Rákóczi Ferenc levele Csakirdzsi Haszán belgrádi pasához. Kistapolcsány, 1706. május 10. *Ráday* 1955. 573–574. A választ, amelyben a pasa kérte, hogy az útlevél nélkül utazókat Rákóczi fogassa el, lásd: *Fekete* 1993. 440.

13 *Tóth H.* 2018. 88. Vö. Arról, hogy Rákóczi a török kereskedőket csak Kecskeméten és Debrecenben hagyja kereskedni, és az árakat szabályozzák, tájékoztatták a temesvári és a belgrádi pasát is. Lásd: II. Rákóczi Ferenc követutasítása Pápai Gáspár számára. *Ráday* 1955. 626. Vö. II. Rákóczi Ferenc levele Turnadzsibasi Hüszejin belgrádi janicsáragához. Eger, 1708. május 18. AR I/II. 372.

14 Karajilanoglu Ali pasa 1706. július 15-től 1708. október közepéig volt temesvári beglerbég. *Fekete* 1993. 452. 44. jegyzet. Vö. *Oszmán aga* 1996. 147. Ali pasa később az 1708 októberében elhunyt Elcsi Ibrahimot követte a belgrádi kormányzóságban. Dietrich Nehem péterváradai parancsnok jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 5. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. fol. 59.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. január 11. Uo. Konv. 4. fol. 23.

15 *Fekete* 1993. 454. A török kereskedőknek részére kiállított ajánlóleveleket lásd még: Uo. 443., 444., 4445., 446., 447., 455.

16 Debrecent Louis von Herbeville császári tábornok (kaiserliche Feldmarschall, *Heckenast* 2005. 188.; *Schmidt-Brentano* 2006. 41.) csapatai 1705 októberében, Jean-Louis Rabutin de Bussy tábornok (kaiserliche Feldmarschall, *Heckenast* 2005. 350.; *Schmidt-Brentano* 2006. 79.) hadai pedig 1706 őszén szállták meg, mindkétyszer átmenetileg. *Szűcs* 1870. 714.; *Fekete* 1993. 439. 17. jegyzet.

17 Eszterházy Antaltól lásd: *Rittling* 2016.

18 Csakirdzsi Haszán belgrádi pasa II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, [175/1706] *Fekete* 1993. 439.

neki járó pénzzel együtt.¹⁹ 1707 szeptemberében már Elcsi Ibrahim belgrádi pasa²⁰ kérte a fejedelemtől, hogy az Ahmed és Iszmail nevű kereskedőket, akik a követeléseik behajtása végett utazhattak be az országába, juttassa pénzükhöz, majd bocsássa vissza őket hazájukba.²¹ Ibrahim pasa 1707. október 7-én kelt levele szerint az Ali nevű szpáhit azért küldte a fejedelemhez, mert Bottyán János kuruc generális két Musztafa bese nevű töröktől Pápán ezüst pénz értékben vásárolt abaposztót és élelmiszert, de rézpénzzel fizetett nekik, és miután Bercsényi Miklósnál erről panaszt tettek, azt a pénzt is elvették tőlük.²² Ez év novemberében Karajilanoglu Ali temesvári pasa is amiatt panaszkodott Rákóczinak, hogy egy Halil nevű kereskedő Egerben Eszterházy Antal, Bottyán János és Csáky István generálisok jóállásával adta el áruját, de nem kapta meg a pénzét.²³ A használatban lévő pénzek értékének problematikájával találkozunk Csakirdzsi Haszán – ekkor már – temesvári pasa levelében, miszerint egy Abdurrahman nevű kereskedő Rákóczi táborában árut adott el rézpénzért Rákóczi és Bercsényi írásbeli ígérete mellett, miszerint a rézpénzért utóbb ezüstöt fog kapni vagy rézércet. A kereskedő a kapott pénzből 5.000 forintot megtartott, 24.000 forintot pedig átadott rézércre szóló utalványért, aminek a beváltása nem történt meg addig, amíg a császáriak elfoglalták a bányákat, így a kereskedő üres kézzel távozott.²⁴ Hasonló problémáról írt Haszán pasa egy Halil odabasa nevű kereskedővel kapcsolatban is, aki a hadsereg számára csizmát, abaposztót és nyeregtakarót adott el rézpénzért, hogy azt majd ezüst pénzre fogják beváltani avagy rézércet adnak érte, de ez sem történt meg.²⁵ A kifizetések és kártérítések követelése a szabadságharc utolsó időszakában is terítéken volt, Hadzsi (Szári) Musztafa temesvári pasa²⁶ 1710. július 18-

19 Csakirdzsi Haszán belgrádi pasa II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, [é. n.] *Fekete* 1993. 440.

20 Elcsi Ibrahim pasa, korábbi dzsebedzsi basi a karlócai békekötést követően, 1700 januárjában a Porta hivatalos nagykövetként érkezett Bécsbe. *Anonim* 2000. 138. A Bécsből visszatérő pasát a temesvári vilajet élére nevezték ki. Defterdar 1995. 681.; *Oszmán aga* 1996. 145.; *F. Molnár* 2006. 1486. Elcsi Ibrahim 1706-ban agribuzi, majd krétai, 1707-től pedig belgrádi pasa lett. A pasa 1708 októberében bekövetkezett haláláról Dietrich Nehem pétervárad-i császári parancsnok már 2-án értesült. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 2. ÖStA, HHStA, Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 53r. A hír Konstantinápolyba október 9-én érkezett. Michael Talman konstantinápolyi Habsburg-rezidens jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1708. október 13. Uo. Fol. 113r. Vö. Philip Meadows bécsi angol követ levele Robert Harley miniszterhez. AR II/III. 1877. 404–405.

21 Elcsi Ibrahim belgrádi pasa II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, 1707. szeptember 28. *Fekete* 1993. 442.

22 Elcsi Ibrahim belgrádi pasa II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, 1707. október 7. *Fekete* 1993. 442–443. Vö. Hüszejin belgrádi janicsárága Rákóczi Ferenchez szóló levelével, miszerint két Musztafa nevű kereskedő Magyarországra ment, hogy behajtsa a követeléseit. *Fekete* 1993. 445. Vö. Elcsi Ibrahim belgrádi pasa levele II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, 1707. december 7. és 1708. június 16. *Fekete* 1993. 443. Elcsi Ibrahim már harmadszor kérte a két Musztafa bese követelésének megadását és a hazaengedésüket. (A keresztény dátumban tévesen július szerepel.) Vö. Hüszejn aga belgrádi janicsárága Rákóczihoz. 1708. június 16. *Fekete* 1993. 446. A rézpénz problémájára lásd még: *Tóth H.* 2018. 88. 5. jegyzet.

23 Karajilanoglu Ali temesvári pasa II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, 1707. november 7. *Fekete* 1993. 453.

24 Csakirdzsi Haszán temesvári pasa. II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, [1708. október–1710. január] *Fekete* 1993. 456.

25 Csakirdzsi Haszán temesvári pasa. II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, [1708. október–1710. január] *Fekete* 1993. 455. Vö. még Haszán pasa közbejárása meg nem nevezett kereskedők érdekében. Uo. 457.

26 *Fekete* annyit tudott a pasáról, akit el-Hadzs Musztafa pasaként említett, hogy régebben defterdár volt, és 1710 januárja óta töltötte be a temesvári pasa tisztét. *Fekete* 1993. 457. 55. jegyzet. Az újabb kutatások szerint ő az 1709/1710-ben Temesvárra kinevezett Szári Musztafa pasával azonos. *Gezzer* 2016. 135.

án kelt levelében örömmel vette, hogy a fejedelem utasítást adott tábornokainak Halil odabasa és más török kereskedők követelésének kielégítésére, de nem jelölte meg a kifizetés helyét, így az említett Halil odabasa hiába kereste meg Konstantinápolyban Pápai Jánost, Rákóczi portai követét a pénzéért.²⁷

Azon túl, hogy a kereskedők nem jutottak biztonsággal a pénzükhöz, az életük is többször közvetlen veszélyben volt egyrészt a kurucok uralta területekre betörő császári csapatok – többnyire szerb katonaelemek – veszélyeztették őket, másrészt a kuruc egységek is követtek el velük szemben túlkapásokat. 1705 januárjában Izmirli Ali temesvári pasa²⁸ tett panaszt Johann Friedrich von Globitz²⁹ szegedi parancsnoknál, mivel Csanád és Kanizsa³⁰ környékén szerb hajdúk bántalmaztak muszlim kereskedőket.³¹ A következő temesvári beglerbég, Karajilanoglu Ali pasa 1706 szeptemberében arról panaszkodott Rákóczinak, hogy Csáky István³² és Károlyi Sándor generálisok katonái kifosztottak 4-5 muszlim kereskedőt, akik egy hónappal korábban Erdélybe mentek.³³ Valamikor 1706 végén–1707 elején magyar huszárok támadtak meg Tordára útban lévő muszlim kereskedőket, akik közül hármat agyonverték, kettőnek sikerült elmenekülnie, bár őket is kifosztották.³⁴ Eddigi ismereteink alapján a korszak legnagyobb vihart kavarázó és két éves diplomáciai huzavonát eredményező esete pedig az 1707. április 3-i kecskeméti rajtaütés volt, aminek 55 muszlim és egy görög kereskedő esett áldozatul.³⁵ Bár az ügyben végül a Habsburg-udvar szolgáltatott kártételt, mivel a rajtaütést a szolgálatukban álló szerb hajdúk és huszárok hajtották végre, Elcsi Ibrahim belgrádi pasa az ügy kirobbanásakor Rákóczi fejedelmet is megkereste, hogy elégtételt követeljen tőle, hiszen Kecskemét akkor éppen kuruc fennhatóság alatt állt.³⁶ Az 1708. év elején sarkadi hajdúk támadtak meg két Borosjenő vidékére érkező török kereskedőt. Az esetről február 3-án

27 Hadzsi Musztafa temesvári pasa II. Rákóczi Ferenchez. *Fekete* 1993. 457–458. A levél egyéb követelésekről is említést tesz. Pápai Jánosra lásd: *Benda* 1963. 18–37.

28 Izmirli Ali pasa 1704. márciusától 1706. július közepéig állt a temesvári vilajet élén. *Fekete* 1993. 449.

39. jegyzet. A pasa személye és a kinevezése körüli bizonytalanságokra lásd: *Tóth H.* 2019. 23. és 24. jegyzet. Izmirli Ali temesvári pasának szóló szultáni rendeleteket lásd: TMO 1914. 318–325.

29 Johann Friedrich von Globitzra lásd: *Heckenast* 2005. 160.; *Schmidt-Brentano* 2006. 35.

30 Ma Magyarkanizsa, Kanjiža, község Szerbiában.

31 Izmirli Ali temesvári pasa Johann Friedrich von Globitz szegedi parancsnokhoz. Temesvár, 1705. január 5. Kitāb-i İnšā. ÖStA, HHStA, Konsularakademie, Kt. 9. Orientalische Handschriften (OHSch), Nr. 125. Fol. 28r–29r. A parancsnok válaszelevelét és az ügyben végzett vizsgálatról szóló jelentést lásd: Uo. 29r–30v, 31r–32r. Vö. Izmirli Ali pasa 1705 elején a kurucok okozta kártételekre panaszkodott. *Lampérth* 1899. 462. – A Kitāb-i İnšā elnevezésű levélgyűjtemény(ek)ről legújabban lásd: *Tóth* 2016.

32 Csáky Istvánra lásd: *Heckenast* 2005. 93–94.

33 Karajilanoglu Ali temesvári pasa II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, 1706. szeptember 19. *Fekete* 1993. 453.

34 *Oszmán aga* 1996. 160.

35 Az eset és az azt követő diplomáciai tárgyalások részletes ismertetését lásd: *Tóth* 2018. Vö. *Papp* 2012. 35–37.

36 Elcsi Ibrahim II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, 1707. április 3. után. *Fekete* 1993. 441. Rákóczi válaszelevelében arra próbálta rábírni a pasát, hogy közösen álljanak bosszút a szerbek ellen az akciójuk miatt. II. Rákóczi Ferenc Elcsi Ibrahim belgrádi pasához. Szerencs, 1707. május 23. *Ráday* 1955. 274–276.

Szentandrás János török tolmács Temesvárról tájékoztatta Károlyi Sándor,³⁷ majd Karajilanoglu Ali pasa is írt az ügyben a generálisnak: kérte a bűnösök és az elkobzott jószágok felkutatását.³⁸ A pasa közvetlenül Rákóczinak is panaszt tett az esetről.³⁹ Csakirdzsi Haszán temesvári pasa – valamikor 1708 októbere és 1710 januárja között – egy Erdélybe és Havasalföldre járó kereskedő kártérítése ügyében fordult Rákóczihoz, a kereskedőtől Besztercén 1250 gurus értékű holmit raboltak el.⁴⁰ 1710. július 1-jén pedig Musztafa temesvári pasa azért írt a fejedelemnek, mert Csalik Oszmán besét áruja eladása után Kassáról visszatértében Eger mellett az egri generális testvére kirabolta és megsebesítette, négy nap múlva pedig belehalt a sérüléseibe.⁴¹

1711. április 30-án megkötötték a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári békét, az élet azonban Magyarországon nem változott meg egyik pillanatról a másikra. Bár az oszmán kereskedők elvileg ismét nyugodtabb körülmények között tevékenykedhettek, a gyakorlatban a konfliktusok nem szűntek meg. Alább a fenti eseményekhez kapcsolódva, de már egy 1711. augusztus–szeptemberre kitoldódott ügyet ismertetek, ami további adalékul szolgál az oszmán kereskedők magyarországi működésének körülményeihez, immár a Rákóczi-szabadságharc lecsengésének időszakában. Johann Melchior Salzer aradi császári parancsnok⁴² és Szári Musztafa levélváltása – melynek átiratait a *Mellékletben* közlöm – a temesvári díváni tolmács, Oszmán aga által összeállított *Kitáb-i İnşā* elnevezésű levélgyűjtemény(ek)ben maradt fenn.⁴³ Szári Musztafa pasa 1711. augusztus 27-re datált levelében (*Melléklet 1.*) beszámolt arról, hogy a szultáni alattvalók közül Szalih zajm (Şalih za‘ım)⁴⁴ és Musztafa zajm (Muştafā za‘ım) két szpáhi társukkal és a portai janicsárok közül Hadzsi Oszmán-ogluval (Hāġi ‘Osman-oglı) és két janicsártársával együtt kereskedés és vásárlás céljából Debrecenbe (Döbröcġin) mentek.⁴⁵ A visszafele úton, amikor szekerekkel a Szarvas (Sārvāš) nevű helyhez értek, a császári fennhatóság alatt lévő Nagylak (Nadlaġ) hadnagya 70–80 szerb katonával rájuk támadt, Musztafa zajmot, aki a szekereken kívül tartózkodott,

37 Szentandrás János Károlyi Sándorhoz. Temesvár, 1708. február 28. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Károlyi család levéltára, P 396, Acta Publica, 1708. február F1A9. Az ügyről részletesen lásd: *Seres* [é. n.]. Egyúttal köszönöm Seres Istvánnak, hogy a rendelkezésemre bocsátotta a kéziratát.

38 MNL OL Károlyi család levéltára, P 398, Missiles, Nr. 76293. A levélre Károlyi február 28-án válaszolt, a levelében pedig azt bizonygatta, hogy a kereskedő magának köszönheti, ami történt, mivel ortalomlevél nélkül utazott. *Uo.* Nr. 35411 (Eredeti fogalmazvány).

39 Karajilanoglu Ali temesvári pasa II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, 1708. március 9. előtt. *Fekete* 1993, 454. Az ügyben Szabó Sándor kapitány március 7-én Sarkadról azt írta Károlyinak, hogy Palocsay György (*Heckenast* 2005. 325–326.) parancsára hajtották végre az akciót. *Seres* [é. n.].

40 Csakirdzsi Haszán temesvári pasa II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, [1707. október–1710. január] *Fekete* 1993. 456–457.

41 Hadzsi Musztafa temesvári pasa II. Rákóczi Ferenchez. Temesvár, 1710. július 1. *Fekete* 1993. 457. A fejedelem erre a levélre 1710. augusztus 12-én válaszolt, elhárította a felelősséget saját embereiről, és kérte a pasát, hogy az ő engedélye nélkül kereskedőket ne engedjen át a határon. AR I/III. 1874. 495–496.; *Fekete* 1993. 457. 56. jegyzet. – Eger parancsnoka a kérdéses időpontban Perényi Miklós volt. *Komáromy* 1915.

42 Johann Melchior Salzerre lásd: *Schmidt-Brentano* 2006. 87.; *Heckenast* 2005. 371.

43 Oszmán agáról lásd: *Oszmán aga* 1996. A levélgyűjteményről lásd 30. jegyzet.

44 Zíámet-birtokos szpáhi elnevezése.

45 A levelekben összesen nyolc utazó, kereskedő személyt említnek.

megölték, a két szpáhit pedig foglyul ejtették. Amikor ezt Szalih zajm és öt társa meglátta, védekezni kezdtek, és a fegyveres összecsapásban Hadzsi Oszmán-oglu életét vesztette. De a támadó hadnagy és a lova, továbbá egy-két embere és azok lovai is megsebesültek. A szerb katonák a szekereket nem tudták elfoglalni, és mivel a sebesült hadnagyukat sem tudták volna lovon elszállítani, megegyeztek Szalih zajmmal. Beszüntették a további hadakozást, elengedték a foglyul ejtett szpáhikat, annak fejében, hogy a hadnagyukat a kereskedők szekerein a Maros folyóig szállíthassák. Onnan a kereskedők bántatlanul mehettek tovább Temesvárra. Mivel azonban a nagylaki hadnagy vezette, kereskedők elleni támadás a két állam között fennálló béke megszegését jelentette, és a rajtaütés során Musztafa zajm és Hadzsi Oszmán-oglu is életét vesztette, Musztafa pasa a bűnösök elfogását és megbüntetését követelte az aradi parancsnoktól.

Salzer 1711. szeptemberi válaszlevelében (*Melléklet 2.*) – ahol a támadás helyéül nem Szarvas, hanem Szolnok mezeje (Şölnöq şahrāsında) lett megjelölve – a felelősséget a császár birtokában lévő magyar területek kurucaira, illetve a velük titokban kapcsolatot tartó kereskedőkre hárította. Hivatkozott a karlócai béke vonatkozó részére, miszerint a lázadó, rendbontó elemeket sem védeni, sem támogatni nem lehet,⁴⁶ és mivel a károsult kereskedők éppen a császár ellenségeinek számító kurucoktól érkeztek a támadás helyszínére, levele szerint az oda kirendelt szerb katonaság azt hitte róluk, hogy ők is kurucok, és ezért került sor a rajtaütésre, amelyben mindkét oldal veszített embereket. Amikor pedig felismerték egymást, azaz, hogy a szerb katonaság török kereskedőket támadott meg, felhagytak a csatározással. Az ügyben vizsgálatot rendeltek el, amit a szerb hadnagy sebesülése miatt el kellett halasztani, de a bécsi udvarnak mindenről jelentést tettek, és annak utasításaira várnak. Addig is a parancsnok követelte annak megakadályozását, hogy a jövőben oszmán részről akár titokban, akár nyíltan bárki a kurucok közé menjen, és a pasa ne engedje, hogy a béke és barátság ellenére való események történjenek.

Amikor a fenti válaszlevél megérkezett Temesvárra és azt lefordították, a pasa ismét elküldte a levelét és Oszmán aga személyében szóbeli üzenetét Salzernek Aradra. Az ott, az aga jelenlétében lezajlott vizsgálatról és kihallgatásokról Oszmán jelentése ad felvilágosítást.⁴⁷ Salzer jelenlétében tanácskozást tartottak, miután a pasa levelében és szóbeli üzenetében ismételten ragaszkodott a vétkesek megbüntetéséhez, sőt a meggyilkolt törökökért vérbosszút követelt.⁴⁸ Az oszmán fél nem fogadta el a parancsnok válaszát arra vonatkozóan, hogy a kereskedők hibásak lettek volna, amikor a magyarok (sőt) kurucok közé mentek. Hiszen a határátlépéskor a császári kapitányok és vámosok egyrészt beszédtek a kereskedőktől a vámot, másrészt útlevelet adtak nekik, arra a helyre, ahova menni akartak. Így a kereskedők meggyilkolása a békeszerződés megszegése volt. A vétkes hadnagyot és zászlótartóját is kihallgatták,

46 Az erről való rendelkezést lásd a karlócai béke kilencedik cikkelyében. *Szita-Seewann* 1999. 218.; *Muabedat mecmuasi* 1297/1880. 96.; *Defterdar* 1995. 657–658.

47 Kitāb-i İnşā. Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB), Mixt. 175. Fol. 33v–36v.; Kitāb-i İnşā. ÖStA, HHStA, Konsularakademie, Kt. 9. OHSch, Nr. 125. Fol. 48r–51v.

48 Vö. a Kecskeméten áldozatul esett muszlim kereskedők ügyében is felmerült a vérbosszú követelése. *Tóth H.* 2018. 98. és 98. 70. jegyzet.

előbbi a történeteket váratlan eseményként tüntette fel, és hangsúlyozta, hogy a két társaság egymásnak esett, és mindkét oldalon veszteségei voltak. Az aga ezen a ponton vitázni kezdett vele, hiszen a kereskedőknek nem volt más lehetősége, mint fegyvert fogni, miután vagy százan támadtak rájuk, ráadásul halottak csak az oszmánok között voltak. Végül a hadnagyot és zászlótartóját, mivel a támadásra parancsot nem kaptak, és megszegték vele a békét, elítélték. A cigány szigetnek⁴⁹ nevezett helyen Salzer parancsnok, az aga, más tisztek és 40-50 fegyveres jelenlétében kivégezték őket. Amit természetesen Szári Musztafa pasa úgy is értelmezhetett, hogy ezáltal teljesült a két muszlim áldozatért követelt vérbosszú. A fent említett ügyek többségével ellentétben itt a két oldal megegyezésre jutott, az oszmánok pedig elégtételt kaptak.

MELLÉKLET

1.

*Szári Musztafa temesvári pasa levele Johann Melchior Salzer aradi parancsnokhoz. Temesvár, 1711. augusztus 27. Kitáb-i İnşā. ÖNB, Mixt. 175. Fol. 20r-v, 31r-n.*⁵⁰

[20r] Tımsıvār muhāfızı Şarı Muştafâ pâşâ hâzretleri tarafından Arâd ğenerālî | Sâlçer nâm ğenerâla gönderdügi mektubdur | ba^{ed} ala laqıb benim muhâbbetlü ri^{âyet}lü hürmetlü döstüm inhâ-i muhlışânemüz budur-ki | bundan âqdem bu taraf sâkinlerinden Şalıh za^{ım} ve Muştafâ za^{ım} | iki sipâhı yoldaşları ile ve dergâh-i âlî yeniçerlerinden | Hâğı ‘Osman-oĝlı iki nefer yeniçeri yoldaşları ile meĝmû‘ası sekiz | nefer âdemlerimiz tiĝâret tarıqıyla ve ba^{ez}-i alaĝaqları için Döbröçin | nâm maħalle varub tiĝâretlerin görüb ve alaĝaqların çoĝalaşub | yine ol tarafuñ metâ‘larından alub ‘arabalar ile bu taraflara gelmek | üzerine yola revâne olub Püşpöqladan nâm maħalleden qalqub Sârvâş | nâm maħalle gelür iken hâlâ siz döstumuzuñ hükûmetinde olan Nadlaq | hadnâĝı [...] ⁵¹ nâm hadnâĝıñ yanında olan yetmiş seksen sırf qağanaları | ile âdemlerimizizi ansızın başub Muştafâ za^{ım} ‘arabalardan taşra | [20v] bulunub mezbûrı ansızın başub tutaraqları maħallde tüfenk ile urub | qatl édüb ve iki nefer sipâhiyi bağlayub esir édüb ‘arabalar | içinde olan Şalıh za^{ım}ı sâyir beş nefer rafıqları aħvâlî | görüb fehm etmekle der-‘aqab ‘arabaları dâ‘ire çevirüb içine girüb | tüfenk endâz ile ğenke hazır olub hadnâĝ-i mesfûr yanında olan | qağanalar ile ‘arabalar üzere hüĝüm édüb mabeyninde qatl qıtal olub | Şalıh za^{ım}ıñ rafıĝı Hâğı ‘Osman-oĝlı telef olub taşrada daħı [...] ⁵² | hadnâĝıñ tavârı ve kendü dizinden yarananub bir iki âdemleri ve hayvanatları | yarananınĝa ‘arabaları feth edemeyüb ‘aqibet sırf kefereleri

49 A Maroson lévő cigány-sziget a temesvári pasa és az aradi parancsnok között már korábban is olyan helyszín (határ) volt, ahol rendezték a vitás ügyüket. *Tóth* 2016. 290.

50 A levél megtekinthető a bécsi levéltárban lévő levélgyűjteményben is: Kitáb-i İnşā. ÖStA, HHStA, Konsularakademie, Kt. 9. OHSch, Nr. 125. Fol. 44r–45v.

51 A szerb hadnagy neve jelenleg nem azonosítható.

52 A szerb hadnagy neve jelenleg nem azonosítható.

beynlerinde | müşāvere ʿdüb ne yüzden atmaludur yaralı ḥadnāḡi at üzerinde | dört beş qonaq yere götürmek mümkün olmayub nā-ʿar olduklarından

nāṣi Ṣāliḡ zaʿīm ile mābeyninde şulḡ ʿdüb bu edā ile ki nā-gehān | bir şeydür vāqiʿ oldı olmamaq gerek idi pişmān olduq amma neden şoñra | [31r]⁵³ sizden iki ādem telef olub ve bizden [...] ⁵⁴ ḥadnāḡiñ kendü ve atı ve andan | ma-ʿadā bir iki qaṭanamuz ile ṭavārları yaralanub gerek siziñle ʿahd-i eman | ve şulḡ edelim birbirimizde ḡarar ve ziyān gelmemek üzere elimizde olan | iki nefer sipāhileriñüzü şaliverelim yaralılarımızı ʿarabalarıñuza | qoyalım siziñle māʿen nehr-i Mūreşe deḡin varalım sizler andan Ṭımışvāra | selāmet üzere gidesiz ve bu birbirleriyle ʿahd-i emān ʿdüb veḡh-i | meşrūḡ üzere vāqiʿ olmaḡla benüm dōstum işbu mübārek şulḡ [u] | şalāḡ eşnālarında bu maqūle ḡılāf-i ʿahd nāme-i hümāyūn ve ḡılāf-i dōstluq | hükūmetiñüzde olan sırf ṭayfesi ḡānibinden vāqiʿ olmaḡla mektūb-i | meveddet taḡrīr ve maḡşūş zābıtlarımız ile ṭarafıñuza irsāl olunmuşdur | vuşūlunda meʿmūldur-ki iki pādīşāh-i ʿazīmü ş-şān beynlerinde ʿaqd | olunan şulḡ [u] şalāḡa muḡāyir ḡarekete ḡesāret eden sırf ṭayfeleriñüñ | zābıtları ehl-i fesād olunları ele getirüb aḡz ve ḡabs | [31v] ve sāyire müḡīb-i gayret içün ḡezāların tertīb eyleyesiz ve fī-mā-baʿd | bu maqūle hareket riżā verilmeyüb hükūmetiñüzde olan qaṭanalara | ve sāyirlere müḡkem tenbīḡ u teʿekīd eyleyesiz fī-mā-baʿd dōstluqdan | ḡāle olmayasız ḡazḡ olunur bāqi ve s-selām ʿalā men ittibāʿ el-hudā | taḡrīren der-qalʿe-i Ṭımışvār fī 13 reḡeb sene 1123 | muḡibb-i muḡliş muḡāfiz-i Ṭımışvār ḡālā

2.

*Johann Melchior Salzger aradi parancsnok válaszlevelle Szári Musztafa temesvári pasáboz. Arad, 1711. szept. 13–31. Kitab-i İnşā. ÖNB, Mixt. 175. Fol. 31v–33r.*⁵⁵

[31v] Arād ḡenerālından Ṣāliḡ ve Muşṭafā zaʿīm ḡuşūşiyçün Ṭımışvār | pāsāsına yazılan mektūb ḡevābıdır | baʿde l-laḡab benüm muḡabbetlü şadāqatlu riʿāyetlü dōstumuz pāsā-yi ʿalīşān | ḡazretleri inhā-i dōstānemüz budur-ki irsāl olunan mektūb-i | meveddetleri maḡşūş aḡalarıñuz biriyle gelüb vuşūl oldı mefhūmı | maʿlūm-i dōstları olmuşdur bundan aqdem ol ṭaraf sākinlerinden | Ṣāliḡ ve Muşṭafā zaʿīm ve yeñičeri ṭāyfesinden Hāḡı ʿOşmān-oḡlı | [32r] ile ḡümlesi sekiz nefer ademleriñiz tiḡāret ṭariḡıyla ve Maḡārılıqda | alaḡaqları içün Dōbröçin ṭarafına varub ʿavdet eyledüklerinde | Şölnöq şahrāsında mezbūrlara bir qazā-yı āsümān erişüb sırf | qaṭanaları ile beyninlerinde⁵⁶ müḡādele ve muḡārebe vāqiʿ olub iki | ṭarafdan daḡi ḡarar işābet

53 A lapokat a kötét összefűzésekör rosszul fűtékk össze, ezért a 20v oldal után a levél a 31r oldalon folytatódik.

54 A szerb hadnagy neve jelenleg nem azonosítható.

55 A levél megtalálható a bécsi levéltárban lévő levélgyűjteményben is: Kitāb-i İnşā. ÖStA, HHStA, Konsularakademie, Kt. 9. OHSch, Nr. 125. Fol. 46r–48r.

56 Helyesen: beynlerinde.

eyledügi tahrîr olunmağla ma'lûm-i döstları | olmışdur benüm döstüm Muştafâ za'ım
ile Şâlih za'ım hâlâ şevketlü | çäsärîmuñ mutaşşarîf olduqları Mağar vâliyetinüñ
âhâllilerinde | hâlâ ısyân u tûğyân ve ʿadâvet üzerine olan qurûs tayfesinüñ |
ma'iyetlerinden olmayub ile her bâr mezbûrlar ba'z-i tarîq ile | gizlü hudûd-i çäsâriyeye
teğävüz edüb Mağar vilâyete | varub zîkr olunan hâyınlarımız ile alış veriş edüb |
istedikleri eşyâyı gönderüb götürüb beş altı ay ve bir sene | miqdârı mağârlular ile
gezüb yürüyüb yayub içün kemâl | [32v] döstluq atmaları ile bu huşûşda siz
döstumuzuñ ma'lûmlarıdır-ki | ehl-i fesâd olan tarafeyniñ re'âyasından ʿâsî olanlara
bir veğhle | hımâya olunmayub mu'yin olmayalar deyü ʿahd nâme-i hümâyûnlarda
taşrîh olmağla | imdi zîkr olunan âdemleriñüz hâlâ hılâflarımız olan qurûs | tayfesi
taraflarından gelür iken ol-ğânilere ta'yîn olan sırf | qaṭanaları ile [...] ⁵⁷ hadnâk Mağar
üzerine çeteye varub bâlâda | zîkr olunan maḥallde ansuzuñ qurûsdur deyü
âdemleriñüz üzerine | hüğüm edüb birbirlerine âlet-i harb ile muḥârebe edüb hîn-i |
muḥârebede sizün ve bizüm tarafımızdan âdemler telef ve yaralanub | birbirlerini farq
edinçe muḥârebeyi terk ve kâ-l-evvel döstluq | edüb girü ʿavdet eylemişlerdür huşûş-i
mezbûrda tefṭîş | ve tefeḥḥüş eylemek içün buyuruldı ile âdem ta'yîn ve irsâl | olunmuş
idi lakin hadnâg-i mezbûr [...] hiddetde yaralı yatub | [33r] bir dürlü gelmek mümkün
olmayub huşûş-i mezbûrda çünki mesfûr içün | Töqölî ve sāyir sırf qapudānları
mütekeffil olub bir kaç | eyyāma degin te'hîr olunmaq lâzımından olmağla huşûşen ki
emvâl-i | mezbûrî ʿale-[/t-]/tefṣîl Beç tarafına mesfûr dīvânına tahrîr ve ʿarz eylemişüz |
bu huşûşda ol taraftan ne yüzden emrleri şâdir olur ise | aña göre hareket olunur imdi
siz döstumuzdan taleb olunan | budur-ki fî-mâ-bâd ol-maqule kimesneleri gizlü ve
âşikâre hılâfımız | olan qurûs yaramazları tarafına irsâl buyurmayub | menʿ ve daqʿ
edeler ve hılâf-i ʿahd nâme-i hümâyûn harekete riżâ verilmeyüb | ve döstluğa ve
qoñşuluğa münāsib ve müvâfiq dostluqları dirîg | eylemeyesiz memnûn ve mahzûz
olunur bâqî ʿömr ve devlet dâ'imbâr | tahrîren der-qalʿe-i Arâd fî evâḥir reğeb sene
1123

muḥibb-i muḥliş Sâlc̣er ğenerāl-i Arâd hâlâ

57 A szerb hadnagy neve jelenleg nem azonosítható.

Felhasznált irodalom

- Acsády* 1899 *Acsády Ignác*: A karloviczi béke története, 1699. Budapest, 1899.
- Anonim* 2000 *Anonim osmanlı tarihi (1099–1116/1688–1704)*. Haz.: Abdülkadir Özcan. Ankara, 2000.
- AR I/II. 1873 II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. II. kötet. Budapest, 1873. (Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy. II. kötet)
- AR I/III. 1874 II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. III. kötet. Budapest, 1874. (Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy. III. kötet)
- AR II/III. 1877 Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferencz korára. Angol levéltárakból közli: Simonyi Ernő. III. kötet. Budapest, 1877. (Archivum Rákóczianum. II. osztály: Diplomacia. III. kötet)
- Benda* 1962 *Benda Kálmán*: II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve, 1702–1705. *Történelmi Szemle* 5 (1962) 2. sz. 189–209.
- Benda* 1963 *Benda Kálmán*: Pápai János törökországi naplói. Budapest, 1963.
- Bóka* 1982 *Bóka Éva*: Charles de Ferriol portai követsége. *Történelmi Szemle* 25 (1982) 3. sz. 519–536.
- Defterdar* 1995 *Defterdar Sarı Mehmed Paşa*: *Zübde-i vekayat. Tablil ve Metin (1066–1116/1656–1704)*. Haz.: Abdülkadir Özcan. Ankara, 1995.
- Fekete* 1993 *Fekete Lajos*: A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai. In: Fekete Lajos: A hódoltság török levéltári forrásai nyomában. Szerk.: Dávid Géza. Budapest, 1993. 429–463.
- Gebei* 1999 *Gebei Sándor*: A karlócai béke kelet-európai összefüggései. *Történelmi Szemle* 41 (1999) 1–2. sz. 1–29.
- Gebei* 2001 *Gebei Sándor*: Az orosz–török béketárgyalások Karlócán és Konstantinápolyban (1699–1700). *Aetas* 21 (2001) 2. sz. 134–154.
- Gezer* 2016 *Gezer, Ömer*: Kale ve nefer: Habsburg sınırında osmanlı askeri gücünün yeniden örgütlenmesi (1699–1715). Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Ankara, 2016.

- Heckenast 2005 *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Budapest, 2005.
- Katona 1805 *Katona István*: Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae: 1526–1710. Tomus XXXVI. Budae, 1805.
- Komáromy 1915 *Komáromy András*: Perényi Miklós egri várparancsnok. [I–II. közl.] Hadtörténelmi Közlemények 16 (1915) 1. sz. 119–157.
- Lampérth 1899 *Lampérth Géza*: Gróf Pekry Lőrinc leveleiből: II. Rákóczi Ferencz 1704–5-iki erdélyi hadjáratának történetéhez. *Magyar Történelmi Tár* (1899)
- MTSZ 1968 *Magyar Történelmi Szöveggyűjtemény*. II/2. kötet. 1526–1790. Szerk.: Sinkovics István. Budapest, 1968.
- F. Molnár 2002 *F. Molnár Mónika*: The Treaty of Karlowitz in the Venetian sources. Diplomacy and ceremony. In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Eds.: Hasan Celal Güzel, Cem C. Oğuz, Osman Karatay. Ankara, 2002. 405–414.
- F. Molnár 2006 *F. Molnár Mónika*: Tárgyalási technikák és hatalmi játszmák. A Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti határ meghúzása a karlócai békét követően. *Századok* 140 (2006) 6. sz. 1475–1502.
- F. Molnár 2013 *F. Molnár Mónika*: Der Friede von Karlowitz und das Osmanische Reich. In: Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgmonarchie in der Frühen Neuzeit. Hrsg.: Robert Spannenberg, Arno Strohmeier. Stuttgart, 2013. 197–220.
- F. Molnár 2018 *F. Molnár Mónika*: Karlócától Pozsarevácig: A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom kapcsolata olasz szemmel. *Aetas* 33 (2018) 4. sz. 35–51.
- Muahadat mecmuasi. Cilt 3. İstanbul, 1297/1880.
- Oszmán aga 1996 *Oszmán aga*: A gyaurok rabságában. Pasák és generálisok között. Ford. László Jólesz. A jegyzeteket és előszót írta: Bánkúti Imre. Budapest, 1996.
- Papp 2004 *Papp Sándor*: A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája. *Századok* 138 (2004) 4. sz. 793–821.
- Papp 2012 *Papp Sándor*: *A Sárközyek. Egy magyar származású francia államférfi családjának története a 18. század végéig*. Szeged, 2012.
- Papp 2018 *Papp Sándor*: A pozsareváci békekötés és a magyarok. *Aetas* 33 (2018) 4. sz. 5–19.

- Ráday 1955* *Ráday Pál iratai*. 1. kötet. Szerk.: Benda Kálmán. Budapest, 1955.
- Rittling 2016* *Rittling László*: Eszterházy Antal élete és szerepe a Rákóczi-szabadságharcban II. Rákóczi Ferenchez írt levelei tükrében. Kiadatlan PhD doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola. Szeged, 2016.
- Schmidt-Brentano 2006*
Schmidt-Brentano, Antonio: Kaiserliche und k. k. Generale (1618-1815). Wien, 2006.
- Seres [é. n.]* *Seres István*: A sarkadi hajdúk. Kézirat.
- Silâhдар 1962* *Silâhдар Fındıklı Mehmed Ağa*: Nusretnâme. Cilt I. İstanbul, 1962.
- Szita–Seewann 1999*
Szita László, Seewann, Gerhard: A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez, 1698–1699. Pécs, 1999.
- Szűcs 1870* *Szűcs István*: Debreczen város történelme. III kötet. Debrecen, 1870.
- TMO 1914* *Török–magyar oklevéltár 1533–1789*. Szerk.: Karácson Imre. Budapest, 1914.
- Tóth F. 2018* *Tóth Ferenc*: A francia külpolitika és Magyarország a pozsareváci béke idején. *Aetas* 33 (2018) 4. sz. 20–34.
- Tóth H. 2016* *Tóth Hajnalka*: Temesvári Oszmán Aga levélgyűjteménye: Habsburg–oszmán–kuruc határvidéki konfliktusok a 18. század elején. In: Előadások a Magyar Tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában. Szerk.: Egyed Emese, Pakó László. Kolozsvár, 2016. (Certamen 3.) 283–294.
- Tóth H. 2018* *Tóth Hajnalka*: Török kereskedők nehézségei a kuruc korban – avagy hogyan ne kereskedjünk Magyarországon a Rákóczi-szabadságharc idején. *Acta Historica* 143 (2018) 87–106.
- Tóth H. 2019* *Tóth Hajnalka*: Roma çarıyla şevketlü padişahumuzun sulh [u] salahı olub – The two Ali Pashas of Temeşvar on the Habsburg, Hungarian and Ottoman Frontier at the Time of the Rákóczi War of Independent. In: Şerefe. Studies in Honor of Prof. Géza Dávid on his seventieth Birthday. Eds.: Pál Fodor, Nándor E. Kovács, Benedek Péri. Budapest, 2019. (megjelenés alatt)
- Uzunçarşılı 1988* *Uzunçarşılı, İsmail Hakkı*: II. Selim'in tahta çıkışından 1699 Karlofça andlaşmasına kadar. In: *Uő: Osmanlı tarihi*. III/I. kötet. Ankara, 1988.

- Vatai* 2011 *Vatai Gábor*: Út az irrealitásba: Rákóczi török diplomáciája a szabadságharc idején. *Keletkutatás* 2011. ősz, 91–108.
- R. Várkonyi* 1987 *R. Várkonyi Ágnes*: A török háború: Béctől Budáig (1683–1686). In: Magyarország története 1526–1686. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. (Magyarország története tíz kötetben III/2. kötet) Budapest, 1987. 1577–1636.
- Zinkeisen* 1857 *Zinkeisen, Johann Wilhelm*: Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Band V. Gotha, 1857.